

Tromsø kommune
Byråd for utdanning

VEILEDER FOR HÅNDTERING AV MISTANKE OM SEKSUELLE OVERGREP I BARNEHAGE OG SKOLE/SFO

Utarbeidet høsten 2011 av:

Bente Wilhelmsen, barnehagefaglig rådgiver

Anne Stine Rørnes, skolefaglig rådgiver

May-Lis Snarby, fagkoordinator forebyggende helsetjeneste

Dagfrid Hansen, fag- og utviklingskonsulent barneverntjenesten

Wenche Figenschou, rådgiver forebyggende barnevern

Forord

Denne veilederen gjelder krisehåndtering i forhold til seksuelle overgrep, overgrep som kan ha skjedd både i skolen/SFO, barnehagen og i hjemmet.

Ansatte i skolen/SFO og barnehagen ser barna i det daglige liv, og er viktige deltakere i deres tilværelse og observatører til deres lek og samhandling med andre. Det er derfor nødvendig at de har kjennskap til barns måte å uttrykke bekymring og stress. Noen ganger er dette barnets eneste mulighet til å gi personer utenfor familien innblikk i hva som rører seg i familien og i nærmiljøet.

Veilederen vil ikke gi svar på alle spørsmål du stiller med hensyn til barnet, foreldrene og de tilsatte. Dette er noen gode råd på veien dersom du kommer i den situasjonen at en av dine kolleger mistenkes for seksuelle overgrep mot barn, eller du har mistanke om at barn utsettes for seksuelle overgrep i hjemmet.

Det er ikke opp til skolen og barnehagen å avklare spørsmålet om et barn har vært utsatt for seksuelle overgrep, det er annet fagpersonell som skal ivareta dette. Det er imidlertid viktig at skolen og barnehagen tilkjennegir bekymringer de har til enkeltbarn.

Å ta fatt i en slik sak krever varsomhet og faglighet, i tillegg til dokumentasjon av hva som har ført til din bekymring. Nettopp fordi usikkerhet som oftest vil være tilstede, er det nyttig med samarbeidspartnere.

Omgivelsens reaksjoner etter at en sak om seksuelt overgrep er kommet opp vil prege barnet både på kort og lang sikt. Derfor er det viktig å vite hvordan en skal opptre i forhold til en som forteller om seksuelle overgrep.

Barnehagene drives etter lov om barnehager, mens skolene drives etter opplæringsloven. Begge lovene har formuleringer som tilsvarer barnevernloven § 6-4 vedr. opplysningsplikt (se kap 10.2 om opplysningsplikt til barneverntjenesten). SFO ansatte har samme opplysningsplikt som skolens ansatte.

Råd fra barn og unge som har vært utsatt for seksuelt misbruk:

- Du trenger ikke kunne mye
- Du må lytte til det jeg sier uten at du selv kommer i en krise
- Du må hjelpe meg å finne ut hva slags muligheter jeg har til å få hjelp

Vi oppfordrer alle barnehager og skoler til å forberede seg på "det utenkelige". God krisehåndtering forutsetter også en beredskapsplan, denne veilederen er tenkt som en innføring til emnet.

Innholdsfortegnelse:

1.0	Hva er seksuelle overgrep?	Side	4
1.1	Fysiske og psykiske kjennetegn	"	6
2.0	Barn i risikosituasjoner	"	8
3.0	Barn som begår seksuelle overgrep mot andre barn	"	9
4.0	Ansatte som begår seksuelle overgrep mot barn	"	10
5.0	Hvem henvender man seg til ved mistanke	"	11
6.0	Informasjon	"	12
6.1	Målsettinger med å gi informasjon er	"	13
6.2	Hvem kan gi informasjon	"	13
6.3	Informasjon til de andre ansatte i barnehagen og skolen	"	14
6.4	Den ansatte som er mistenkt eller anklaget	"	14
7.0	Forebygging	"	15
7.1	Kunnskapsbygging	"	15
7.2	Holdnings skapende arbeid	"	16
7.3	Intern organisering	"	16
7.4	Rutiner	"	16
7.5	Informasjon om overgripere	"	16
7.6	Plandokumenter	"	17
8.0	Kort om barns seksuelle utvikling	"	17
8.1	Normal seksualitet i alderen 0-6 år	"	18
8.2	Normal seksualitet i alderen 7-11 år	"	18
8.3.	Pubertet12/13-15/16 år	"	18
Aktuelle hjelpeinstanser for barn og unge		"	19
Eksempel på litteratur knyttet til temaet		"	20

1.0 Hva er seksuelle overgrep?

Juridisk definisjon

Seksuelle overgrep er når en autoritetsperson tvinger, lokker eller truer barnet til å delta i eller å se på seksuell omgang, handling eller atferd. Seksuelle overgrep deles juridisk (straffelovens kap. 19 om seksuallovbrudd) inn i følgende kategorier:

- *Seksuell omgang*; kan være samleiesurrogater eller samleie analt, oralt og/eller vaginalt
- *Seksuell handling*; kan være beføling av barnet og/eller at barnet tvinges til å ta på overgriperens kjønnsorganer
- *Seksuell atferd*; ikke fysisk kontakt – vise barnet pornografi, tvinge barnet til å se på seksuelle handlinger, blotte seg, tvinge barnet til seksuelle handlinger med seg selv, til å vise seg fram i ulike positurer, fotografere eller filme barnet i seksuelle stillinger

Straffelovens kap. 19 - §§ 195, 196, 200 og 201

Psykologiske definisjoner

Det finnes mange definisjoner, grunnlaget i mange av definisjonene (sosialfaglig, psykologisk og sosiologisk) er at det gjelder seksuell handling som barnet ikke kan forstå, ikke er modent for og kan gi informert samtykke til. Handlingen krenker barnets integritet, og den voksne krenker barnets avhengighet eller egen maktposisjon, handlingen baseres på den voksnes behov og bryter med sosiale tabuer innenfor familien eller er ulovlig.

Et seksuelt overgrep er når en person manipulerer, lurer, tvinger, truer eller lokker en annen til å delta i seksuelle aktiviteter den andre ikke er moden til eller ikke vil være med på, når den andre ikke er i stand til å vurdere eller forstå rekkevidden av det som skjer. Det er enhver form for seksuell kontakt den andre ikke er i stand til å si ja eller nei til p.g.a. alder, evne, beruselse, redsel, frykt eller trusler. Det er når handlingen er ulovlig, når den er hemmelig og ikke tåler dagens lys.

Det er seksuelle overgrep når en person misbruker sin posisjon som autoritet på en eller annen måte, og involverer barnet i seksuell handling. Omgang eller atferd som uansett omstendighet er overgripers ansvar. Seksuelle overgrep mot barn kan altså ta form av bløtting, kikking, fotografering, verbale kommentarer av seksuell natur, seksuelt preget berøring, oralsex, samleie eller innføring av gjenstander i kroppens hulrom etc. Det dreier seg om handlinger som barn ikke kan forstå, ikke er modne for eller kan gi informert samtykke til.

Som vi ser ovenfor er mange av definisjonene fokusert på forholdet mellom voksne og barn, men dette kan også gjelde for uønsket seksuell kontakt mellom barn og tenåringer. Incest er inkludert i definisjonene, et utvidet incestbegrep som inkluderer alle som innehar en foreldrerolle/omsorgsrolle til barnet. Søskenincest kommer også inn her.

Mange av de mest brukte sosialpsykologiske definisjonene sier ikke noe konkret om hva de seksuelle handlingene består i, dermed favner definisjonene lettere opp den store variasjonen av overgrep, bl.a. overgrep som muliggjøres gjennom moderne informasjonsteknologi.

HUSK på utviklingen av internett

1.1 Fysiske og psykiske tegn

Mange barn som er utsatt for seksuelle overgrep ønsker eller klarer ikke å fortelle om dette til andre. Dette skyldes ofte stor grad av lojalitet og/eller trusler fra overgriper. Barnet kan som regel med sitt kroppsspråk likevel sende ut signaler om at noe er galt. Det kan være vanskelig å skille disse signalene fra lignende tegn på at det er noe annet som plager barnet, for eksempel omsorgssvikt eller vantrivsel. Man bør alltid forsøke å finne ut bakgrunnen for barnets unormale atferd. De vanligste symptomene på at barn er utsatt for seksuelle overgrep er:

- forandring i atferd
- spiseforstyrrelse
- seksualisert atferd
- umotivert gråt eller angstreaksjoner
- søvnløshet eller mareritt, uforklarlige sykdom symptomer, magesmerter, hodepine, urinveisinfeksjoner eller kjønnsykdommer
- manglende konsentrasjon, tristhet, depresjon
- hyperaktivitet eller passivitet
- destruktiv atferd eller fysisk overgrep mot andre
- læringsvansker
- få venner

Seksuelle overgrep etterlater vanligvis ikke varige fysiske forandringer, av og til kan man påvise tydelige fysiske spor gjennom en medisinsk undersøkelse. Sårhet i underlivet kan gjøre slik at barnet har problemer med å sitte og gå normalt. Blødninger, utflod og gjentatte urinveisinfeksjoner kan være tegn på overgrep – og jo yngre barnet er jo mer mistenkelig er slike symptomer.

Det er viktig å være klar over at mange av uttrykkene er av generell karakter, og kan bety at barnet er utsatt for ulike former for belastninger. Seksuelt misbrakte barn vil oftest ha en kombinasjon av flere symptomer og reaksjoner som er beskrevet nedenfor.

Ta barnets signaler på alvor – og finn ut hva det er som plager barnet

Nedenfor følger en aldersinndelt oversikt over psykiske tegn og signaler. En del av signalene som er beskrevet innenfor de yngre aldersgruppene, kan være like aktuelle i eldre aldersgrupper.

Små barn 0-2 år

- angst under stelling og bleieskift
- generelt engstelige, klamrende, sutrete og sinte
- skriketokter og/eller panikkanfall
- forstyrret søvnmønster
- generelle tegn på mistrivsel

Barn 3-5 år

- fortelle med ord at de er utsatt for overgrep
- gi uttrykk for at det er noe de ikke tør, kan eller vil snakke om
- smerter i magen og/eller i hodet
- smerter og sårhet i underlivet
- problemer med vannlating/avføring etter at de har blitt renslige
- hyppige mareritt hvor barna kan bli paniske og utilgjengelige for trøst
- fjerne og stirrende i perioder
- fortvilelse, angst og depresjon
- problemer med å spise (spesielt ved oralt misbruk)
- seksualisert atferd som er uvanlig hyppig

Barn 6-12 år

- de har psykisk vondt
- de har ikke lyst å leve, gir uttrykk for et vanskelig liv eller truer med å ta livet av seg
- sterk skam- og skyldfølelse kan bidra til at barnet isolerer seg
- blir lukket, avflatet og mimikkfattig, innadvendt og deprimert
- blir aggressive, vanskelige og/eller hyperaktive
- får lærevansker
- pendle mellom ekstrem atferd som barnslige og klamrende til sinte og anklagende
- uforutsigbare, høre stemmer, føler seg dirigert av fantasipersonligheter, lange perioder med fjernhet, leve ut ulike personligheter. Dette kan være barn som dissosierer, dvs. splitter opp verden for å overleve
- stikker seg bort for å unngå situasjoner som minner om overgrepssituasjonen
- lar seg utnytte seksuelt
- forvirret i forholdt til sin kjønnsrolle
- hygieneproblemer – tvangsmessig opptatt av renslighet, nekte å dusje med andre

Pubertet og ungdomsalder

- Tidlig seksuell debut, prostitusjon/promiskuøs atferd og rusmisbruk
- Synkende skoleprestasjoner
- Jenter vil kunne kle seg og oppføre seg utfordrende
- Innblanding i kriminelle aktiviteter
- Selvmordfare blir mer uttalt i denne aldersgruppen
- Selvskading
- Rømming hjemmefra – spesielt når overgrepene foregår hjemme
- Forgriper seg på jevnaldrende eller yngre barn
- Utvikler spiseforstyrrelser, fortrinnsvis bulimi
- Dissosiasjonssymptomer som beskrevet for alderen 6-12 år kan bli tyderligere og mer utviklet
- Angst, tvangslidelser, depresjoner, psykoser

Viktig: Alle de ovennevnte tegn og reaksjoner/lidelser kan forekomme uten at det foreligger overgrepssproblematikk.

Uansett alder – voksne som er villig til å se og hjelpe barnet er viktig

2.0 Barn i risikosituasjoner

Noen barn er mer risikoutsatte for overgrep enn andre, for eksempel barn som er ensomme og sosialt isolerte, og barn med svak utviklet tilknytningsatferd. Barn av rusmisbrukere og foreldre med alvorlig psykiske lidelser, funksjonshemmede barn, enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger, barn i voldelige familier, samt barn med en mangelfull tilknytning til foreldre har forhøyet risiko for overgrep. (*Seksuelle overgrep mot barn, 2001*). Andre risikofaktorer er seksualisert atferd og tidligere overgrep. De som begår overgrep er som oftest i barnets nærmiljø. (Q-1085 Strategi mot seksuelle og fysiske overgrep mot barn).

**Seksuell adferd ut over det normale og foreldres uro må alltid tas på alvor.
Hvis man er i tvil, bør man søke råd.**

3.0 Barn som begår overgrep

Det er viktig å være oppmerksom på at også barn kan begå overgrep. Barn kan krenke barn som både er yngre og eldre enn seg selv. Barn kan tvinges, lokkes og lures av søsken eller andre barn til å utføre overgrep. Følgende kjennetegn kan hjelpe oss når vi mistenker at det forekommer seksuelle overgrep mellom barn:

1. Maktforholdet mellom barna. Overgrep skjer oftest ved at et barn med makt utnytter et annet barn. Det andre barnet kan være svakere eller yngre.
2. Ofte er trusler involvert. I vanlig seksuell lek er det gjensidighet og en frivillig avtale om at leken er noe barna skal holde for seg selv. Når det gjelder overgrep har det ene barnet bestemt at det andre skal holde det som skjer hemmelig.

Seksuell lavalder er en aldersgrense som et lands lov har satt for når man kan ha seksuell omgang. Den norske straffeloven regulerer dette i to ulike straffebud, §§ 195 og 196. <http://www.lovdatab.no/all/tl-19020522-010-023.html#195> Sistnevnte forbyr seksuell omgang med personer under 16 år, mens førstnevnte straffer seksuell omgang med barn under 14 år. Derfor er maksimumsstraffen for brudd på § 195 høyere, i tillegg til at samleie gir en minimumsstraff på 2 år.

I følge loven, § 196, er det ulovlig også for mindreårige å ha sex med hverandre. Når det kommer til straff ønsker man imidlertid å ta noe lettere på seksuell omgang mellom jevnaldrende mindreårige på samme modningsnivå når det ikke bærer preg av utnyttelse, men er et uttrykk for ungdommelig utprøving. I 2003 ble følgende lagt til i de aktuelle straffelovsparagrafer: Straff etter denne bestemmelsen kan falle bort ..... dersom de som har hatt den seksuelle omgangen, er omtrent jevnbyrdige i alder og utvikling. Selv om lovens bokstav sier at straff kan bortfalle (og at straff dermed fremstår som det normale) så har praksis vært at ungdom ikke blir straffeforfulgt. Selv om sex mellom to femtenåringer normalt ikke vil medføre straff så er det altså ikke lovlig og vil kunne virke straffeskjerpene kombinert med en annen forbrytelse. F.eks. vil det virke straffeskjerpene om en femtenåring voldtar en jevnaldrende hvis offeret er under den seksuelle lavalder.

Hva er normal seksuell lek mellom barn?

- Den er motivert ut fra gjensidig nysgjerrighet
- Den er lystbetont for begge parter
- Den preges av felles utforskning; den har en karakter som kan forventes ut fra barnets alder

Når er barns lek overgrep?

- Når det er mangel på gjensidighet - den ene har makt over den andre
- Når den er ulystbetont for en av partene
- Når den er preget av en voksens måte å leve ut seksualiteten på (inntrengning i kroppens hulrom, slikking/suging av kjønnsorganer)

Aktuell litteratur: Langfeldt, Thore: Barns seksualitet. Pedagogisk forum 2000

Vær oppmerksom på maktforholdet mellom barn

4.0 Ansatte som begår overgrep

Det er daglig leder for virksomheten som har ansvaret for at barn ikke utsettes for seksuelle overgrep så lenge de oppholder seg på skolen/barnehagen. Det er viktig å ha kunnskap om betydningen av omsorgspersoners atferd og være bevisst sine holdninger til overgrep mot barn.

Overgrep mot barn fra en ansatt stiller spesielle krav til kommunikasjon og informasjon, eier har ansvar både for barna og for den ansatte. Taushetsplikten innebærer en plikt til å hindre at andre får kjennskap til opplysninger om noens personlige forhold, en må også ivareta mistenktes rettigheter.

Barns interesser bør veie tyngst i de avgjørelser som må tas. Hensynet til barna kan tilsi at den ansatte fjernes fra stillingen, arbeidsgiver må da fravike hovedregelen om retten til å uttale seg før vedtak treffes. Se også veilederen *Mistanke om ansattes seksuelle overgrep mot barn* Q-1047 fra Barne- og familiedepartementet.

Barns interesser bør veie tyngst

5.0 Hvem henvender man seg til ved mistanke

Ved mistanke om seksuelle overgrep fra barnets omsorgspersoner kan man henvende seg til nærmeste overordnede eller ringe det lokale hjelpeapparatet, evt. for å drøfte saken anonymt. Utgangspunktet er at man har meldeplikt til politi og barneverntjenesten ved straffbare forhold.

Enhetsleder skal ivareta saken. Enhetsleder tar videre kontakt med andre samarbeidspartnere som for eksempel:

Akutt:

- **Politiet** for hjelp til å vurdere anmeldelser/arbeidsrettslige skritt/legge saken bort, de kan også kontaktes for generelle råd og veiledning
tlf. 02800/77 69 85 00
- **Legevakt/overgrepsmottak tlf. 77 62 80 00**
- **Barneverntjenesten tlf. 77 79 00 00/77 79 06 78** hvor saken også kan drøftes anonymt.
Anbefaler barnevernet eller politiet at vi går videre med saken, skal Kommunaldirektøren kontaktes.

Ellers:

- **Konsultasjonsteamet – Barnehuset tlf. 77 75 99 50**,
tverrfaglig team/anonyme drøftinger. Åpent hver dag.
- **Advokatbistand/kommuneadvokaten tlf. 77 79 05 66**
Juristene v/fag- og utviklingsenheten /tlf. 777 90248 eller 777 90164

Melding til barneverntjenesten bør alltid skje i samråd med overordnet og institusjonens daglige leder. Dersom lederen ikke vil gi opplysninger om bekymringen til barneverntjenesten, har den som er bekymret et selvstendig ansvar for å informere barneverntjenesten, jf. barnehageloven § 22. Hvis man er i tvil om bekymringen til barneverntjenesten vil være tilstrekkelig for å gi barnet god nok beskyttelse raskt nok, bør en kontakte politiet.

Mottak av mistanken eller anklager

- a) Når mistanken eller anklagen kommer fra barnet selv eller et annet barn
  - Lytt og noter ned det barnet har å fortelle. Unngå å stille ledende spørsmål.
  - Det er viktig å ikke love hemmeligholdelse. Forklar at opplysningene kan være så alvorlige at andre voksne må få vite om dette.
  - Orienter umiddelbart nærmeste overordnede.
  - Vurder barnets behov for oppfølging videre.

- b)** Når mistanken eller anklagen kommer fra en ansatt eller en annen voksen/foresatte
- Dersom en ansatt i virksomheten har mistanke eller opplysninger om seksuelle overgrep, skal vedkommende umiddelbart kontakte nærmeste overordnede av virksomheten.
  - Dersom mistanken gjelder daglig leder, må den nærmeste overordnede til daglig leder orienteres umiddelbart.
  - Noter ned opplysningene som blir gitt fra ansatte eller fra foresatte og be om diskresjon. Opplysningene vil bli gitt til daglig leder.

For mer utfyllende informasjon – se Veilederen om mistanke om ansattes seksuelle overgrep mot barn s. 14-17, Q-1047.

- Ta hensyn til at det kan være flere som er offer i samme sak, venninnegrupper, flere barn i samme barnehage, flere offer med samme overgriper.
- Være oppmerksom på reaksjoner hos andre barn/unge i denne tiden
- Noen barn/unge vil henvende seg til helsesøster på skolen. Helsesøster bør av den grunn være orientert om at det er en seksuell overgrepssak i skolen.

6.0 Informasjon

Overgrep mot barn i skoler og barnehager kan medføre en krisesituasjon som stiller spesielle krav til informasjon og kommunikasjon. Dersom det oppstår mistanke om at en ansatt i skole eller barnehage har begått et seksuelt overgrep mot et barn, og dette blir kjent i resten av miljøet, vil det føre til et stort press på ledelsen ved den enkelte enhet. Ledelsen skal sørge for å ivareta både barnets og den ansattes interesser, samtidig som det vil bli stor pågang fra andre barn, foreldre og media som vil ha informasjon.

Det vil kunne oppstå rykter og sladder som kan medføre en ytterligere belastning for de personene som er direkte berørt, men også for andre i barnehagen og skolen. Selv om informasjonsbehovet er stort, bør følgende vurderes:

- Taushetsplikten setter grenser for hvem som skal ha informasjon
- Hensynet til politietterforskningen vil medføre et behov for politiet til å begrense eller styre informasjonen. De opplysninger som gis må ikke ødelegge for den videre etterforskningen. Der politiet er inne i bildet skal informasjon alltid gis i samråd med dem. Det er lederens ansvar å ta initiativ til nødvendig informasjon i samarbeid med for eksempel Rådgivingsgruppa.

Spesielt vanskelig er det å håndtere informasjon når barn er overgriper og går på samme skole. Hvor, når informasjon til hvem, hvem skal stå for informasjonen, og ikke minst hvordan løse videre skolegang med overgriper og offer på samme skole? Dette bør man ha tenkt over på forhånd, evt. rådspørre Barnehuset.

6.1 Målsettinger med å gi informasjon er

- Forebygge nye overgrep.
- Forebygge og dempe krise hos de involverte og sikre at de får nødvendig hjelp.
- Forebygge og dempe konflikter i miljøet.
- Skape forståelse for politiets og hjelpeapparatets fremgangsmåte.
- Sikre forsvarlig saksgang.
- Hindre ryktespredning, spekulasjoner og forhåndsdomming.
- Politiet kan komme i kontakt med personer som har relevant informasjon.
- Hindre lekkasje til pressen.

6.2 Hvem kan gi informasjon

Dette kan variere, men følgende instanser kan være aktuelle:

- Politiet
- Eier av virksomheten (repr. v/kommunaldirektør og enhetsleder)
- Representanter for hjelpeapparatet (barnevernet)

Den enkelte ansatte kan **ikke** gå ut med informasjon.

Det kan skilles mellom flere grupper av personer og aktører som har behov for informasjon og kommunikasjon. Disse er:

- De forskjellige aktørene som har ansvaret for å håndtere overgrepssaken.
- Barn som er eller kan ha blitt utsatt for overgrep og deres foreldre (de/den av foreldrene som har foreldreansvar).
- Den ansatte som er mistenkt.
- Andre ansatte i virksomheten.
- Andre barn som er eller har vært i virksomheten hvor den mistenkte er ansatt.
- Resten av foreldregruppa.

- **Informasjon til media skjer via byråd for utdanning eller den som er bemyndiget.**

Mediahåndteringen:
Det er kommunaldirektør eller enhetsleder som uttaler seg ved henvendelser fra media.

6.3 Informasjon til de andre ansatte i barnehagen og skolen

Når mistanken er reell, vil det være nødvendig å gi informasjon til andre ansatte som har oppgaver i forhold til det aktuelle barnet. Disse ansatte har behov for veiledning for hvordan de skal forholde seg til resten av barnegruppa. Andre ansatte skal i utgangspunktet ikke få opplysninger om et overgrep, da de ikke har behov for slike opplysninger for å utføre sitt arbeid. Det kan for eksempel være vaktmester, rengjøringspersonale og lærere/førskolelærere som ikke har oppgaver i forhold til det aktuelle barnet. Det må foretas en konkret vurdering i hver enkelt sak om hvilke opplysninger personale skal få. Færrest mulig bør vite om hvilke barn som kan ha vært utsatt for overgrep. Den ansatte som er mistenkt har også krav på diskresjon. Der mistanken om overgrep blir kjent blant de ansatte, vil det kunne få en negativ virkning på arbeidsmiljøet.

Det må også vurderes i hvert enkelt tilfelle om bestemmelsene i taushetsplikten åpner for å kunne gi en informasjon til andre barn og deres foreldre.

Hovedregelen er at det ikke skal gis opplysninger i større utstrekning enn det som er absolutt nødvendig.

6.4 Den ansatte som er mistenkt eller anklaget

Den ansatte som er mistenkt er direkte berørt. Informasjon kan gis uten hinder av taushetsplikten. Den ansatte bør få tilbud om å ha med tillitsvalgte eller annen fullmektig.

Vedkommende har også rett til bistand av advokat, og har også krav på diskresjon.

Det er viktig at informasjonen koordineres av politiet. Ansettelsesforholdet bør vurderes (suspensjon).

7.0 Forebygging

Er det mulig å forebygge? Vi kan snakke med barn uten å skremme dem, det handler om å gjøre barna kompetente. De som begår overgrep prøver ofte å lokke barn, å få dem til å samarbeide. Forberede barn på uventede situasjoner, at de kan hyle, skrike og løpe. Vi kan si til barn at de ikke skal bli med fremmede, at ingen har lov til å røre deg hvis du ikke vil. De ikke har lov til å kle av seg sammen med andre voksne. At de skal si fra hvis de opplever noe.

Barn trenger å kjenne ordene og få lov til å snakke om kroppen. Vi kan hjelpe barn til å få et positivt og godt forhold til kropp og nærhet. Skolens helsesøster kan bidra i forebyggingsarbeidet – flere programmer tilgjengelig og helsesøster har gruppesamtaler med barn i 3., 6. og 9.klasse. Helsesøster har "åpen dør" i kontortiden.

Psykolog i skolehelsetjenesten kan også være til hjelp for barnet, familien og veilede i prosessen.

Gjør barn kompetente – snakk med dem

7.1 Kunnskapsbygging

Det er generelt viktig å formidle kunnskap til alle voksne som arbeider med barn. Ansatte i skoler og barnehager må få den nødvendige kunnskap om barns signaler på at de kan ha blitt for et seksuelt overgrep. Dette kan de få gjennom ulike tilbud om kurs og skoling.

Skolen og barnehagen må ha tilgang til relevant litteratur. Dette bør være et tema som tas opp jevnlig med de ansatte. Man må være oppmerksom på signaler barn kan gi som for eksempel må man snakke med barnet om:

- hvordan de har fått de blå merkene?
- hvor og hvordan de sover om natten?
- om det er noe de vil snakke om, for eksempel ved gjentakende hodepine, magevondt etc..
- hvorfor de ofte er borte, hvordan de har det?
- hvorfor barnet ikke vil bade eller ha gymnastikk?
- hvorfor barnet er trist og lei seg?

I alle enheter bør en kjenne til konsultasjonsteamet på Barnehuset. Slik at en kan søke råd og få konsultativ hjelp dersom en må handtere en overgreps-mistanke.

Barn kan gi uklare signaler, og de fleste signaler kan ha andre årsaker enn at barnet blir utsatt for overgrep. Det er ikke først og fremst det barnet sier, men det er hvordan barnet er som gjør oss bekymret.

Konkrete spørsmål som hva, hvor og hvem.
Direkte spørsmål som hvorfor barnet er så sint, hva det har tegnet og hvor barnet var da det skjedde.

7.2 Holdningsskapende arbeid

Det er viktig at de ansatte styrker sin bevissthet i forhold til temaet, og at man synliggjør og får frem holdninger.

7.3 Intern organisering

Skolen og barnehagen må organisere driften slik at man minsker risikoen eller muligheten for overgrep.

7.4 Rutiner

Skolen og barnehagen må ha sine faste rutiner som kvalitetssikrer at det ikke tilsettes personer som tidligere har begått seksuelle overgrep mot barn, eller som er mistenkt for å ha gjort det. Dette gjelder spesielt nye vikarer.

Dette gjøres ved å kreve fremlegg av politiattest før en kan starte i jobben; ha et intervju og sjekke referanser til vedkommende. Det bør også legges opp til oppfølgingsamtaler.

7.5 Informasjon om overgripere

Det finnes retningslinjer for varsling av dømte seksualforbrytere og/eller pedofile i nærmiljøet. Det er strenge krav til en slik varsling. Skoler og barnehager kan få beskjed fra politiet hvis det er personer som kan tenkes å søke jobb i barnehage og skole.

7.6 Plandokumenter

Skoler og barnehager bør kjenne til den kommunale planen for håndtering av mistanke om ansattes overgrep. I tillegg bør arbeidsplassen ha en plan for krisehåndtering.

8.0 Kort om barns seksuelle utvikling

Når barn forteller oss historier eller viser adferd som gjør oss bekymret, er det viktig å ha noen kunnskaper om hva som er normal og forventet seksuell utvikling hos barn i ulike alder. (*Seksuelle overgrep mot barn, 2001*).

I hverdagen bør normal seksuell lek over 4-5 års alderen møtes med anerkjennelse, diskresjon og eventuelt henvisning til det private rom. Den voksne kan sette ord på det barnet gjør for eksempel "Du undersøker tissen, ser jeg". Man må imidlertid forsikre seg om at ingen av barna er presset eller lider overlast. Voksne bør også signalisere til barna at de kan spørre voksne hvis de lurer på noe. Det er viktig å få tak i stemningen rundt slik seksuell lek, om den er god eller preget av angst, ubehag eller usikkerhet. Det kan være en god pekepinn å kjenne etter egen magefølelse.

Et barns atferd kan oppleves som ubehagelig; en kan oppleve at egne eller andres grenser blir krenket av barnet, en føler seg invadert, det er noe rart eller annerledes i kroppskontakten eller med måten barnet henvender seg på; det er noe i blikket en reagerer på. Da er det grunn til å følge opp barnet, gi barnet anledning til å snakke og eventuelt still spørsmål som: Hvor har du lært det, hvem har lært deg det, hvor har du sett dette? Kanskje kan den voksne på denne måten komme på sporet av overgrep. Alternativt kan den voksne bli beroliget ved at det er en naturlig årsak til atferden. Barn som har vært utsatt for overgrep skal ikke usettes for mange samtaler som kan være påvirket av voksne. Følgende momenter er viktige å huske i samtale med barn:

- Vær åpen for å ta imot det barnet måtte ønske å fortelle om seksuelle overgrep
- Barnet bør i størst mulig grad fortelle fritt
- Det er viktig at det ikke stilles ledende spørsmål
- Ikke spør flere spørsmål enn nødvendig for å forvise det om at du har forstått barnet rett eller avklare hvordan barnet kan hjelpes videre.

Man bør ha i minne at voksne kan ha ulike grenser for hva som oppleves ubehagelig.

8.1 Normal seksualitet i alderen 0-6 år

Barn blir tidlig opptatt av sitt kjønnsorgan og kan nyte og ta på dette. Dette skjer vanligvis fra 2-års alder. De er opptatt av hverandres kjønnsorganer (sterkest fra 3-års alder) og de leker en del leker for å utforske kjønnet (for eksempel doktor lek). En del barn bruker også seksuelle ord og en stor del av barna prøver også å berøre mors eller andre kjente kvinners bryster og fars kjønnsorgan. Det er uvanlig at barna prøver å berøre genitalier til folk utenfor familien eller at de ber voksne om å berøre barnas kjønnsorganer.

8.2 Normal seksualitet 7-11/12 år

En stor andel av barna er med på leker med kyssing, klemming, blotting og ikke- genital berøring. Den vanligste seksuelle aktivitet i fasen er doktor lek, å vise frem kjønnsorganer, å eksperimentere med kjønnsorganer, mor/far lek (eventuelt med "lekesamleie" med eller uten tøy) kysse lek og annet som å lage "stygge" tegninger og synge "stygge" sanger. Det er også grunn til å anta at barn informerer hverandre en del. Seksuelle eller romantiske fantasier gjør seg også gjeldende i denne aldersgruppen. Det er viktig å understreke at den seksuelle aktivitet i hovedsak dreier seg om få episoder i avgrensede perioder av barnas/ de unges barndom

8.3 Pubertet 12/13-15/16 år

Seksuell aktivitet begrenser seg vanligvis til masturbering, sannsynligvis mest hos guttene, i blant i fellesskap. Både gutter og jenter har gjerne en seksuell nysgjerrighet på eldre og voksne av motsatt kjønn. Debutalder for samleie er mellom 16 og 17 år for begge kjønn. Det er vanlig å skifte partner ofte.

- Masturbering/berøring, i blant i fellesskap, med samme og/eller det andre kjønn
- Opptatthet av kropp, utseende, sminke
- Nysgjerrighet i forhold til pornografi og seksuelle tegneserier
- Seksuell debut gjennomsnitt 16-18 år (Norge: jenter 17,5, gutter 18.3år)
(NB tidligere i Nord-Norge)
- Hyppig skifte av partner

Aktuelle hjelpeinstanser for barn og unge som har opplevd seksuelle overgrep:

Har du vært utsatt for voldtekt eller et annet seksuelt overgrep?

Seksuelle overgrep: Kontakt voldtektsmottaket nærmest deg. For en oversikt, se www.dixi.no

DIXI, ressurscenteret for voldtatte. Telefon: 22 44 40 50, Mobil: 930 58 070. De kan enten hjelpe deg direkte, eller gi deg god hjelp med å komme deg videre. www.dixi.no

Du kan også ta kontakt med **Tipstelefonen seksuelle overgrep** mot barn (drives av politiet).

Vet du noe som politiet burde vite ring og tips, du kan være anonym. Ring 800 80 018.

Døgnåpen telefon

Stiftelsen Fellesskap mot seksuelle overgrep (FMSO) ble opprettet i 1999. Stiftelsen er en paraply-organisasjon for 16 sentre mot incest og seksuelle overgrep.

Ring deres døgnåpne og landsdekkende hjelpetelefon: 800 57000

Incest

Støttesenter mot Incest (SMI) er en privat selvhjelpsorganisasjon som drives og ledes av kvinner som har vært utsatt for incest og mødre til incestutsatte barn.

De har ulike tilbud til incestutsatte jenter/kvinner, foresatte til incestutsatte barn, pårørende og fagfolk.

De definerer incest som seksuelle overgrep begått av noen barnet har et tillitsforhold til. Overgriper kan være foreldre, søsken, andre familiemedlemmer, nabo, lærer eller andre. Tel: 23 31 46 50, Fax: 23 31 46 51, E-post: postmaster@sentermotincest.no. Telefonen er åpen mandag til fredag 09.30 - 16.00.

Torsdag åpen til 20.45.

Send inn spørsmål anonymt

Alle spørsmål du sender til SMI vil bli besvart personlig pr. mail. De svarer så fort de har mulighet, som regel innen én uke. P.s. de har taushetsplikt!

postmaster@sentermotincest.no

Incesttelefonen. Ring 80057000. Alltid åpen. Landsdekkende telefon for Incest-utsatte betjenes og driftes av Incestsenteret i Vestfold.

Incestsenter for gutter (IFM)

Oslo Tel. 22 42 42 02

Tønsberg Tel. 33 31 87 50

Krise- og rådgivningstelefonen for gutter og menn Tel. 22 41 90 16

Litteratur knyttet til temaet

- BFD: Strategi mot seksuelle og fysiske overgrep mot barn, 2005-2009, Q-1047
- Glad, K.A., Øverlien, C. og Dyb, G., Forebygging av fysiske og seksuelle overgrep mot barn, En kunnskapsoversikt 2010, Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress A/S.
- Kvam, Marit Hoem, 2001, *Seksuelle overgrep mot barn*, Nasjonalt ressurscenter for seksuelt misbrukte barn
- Normann, Erik Kreyberg, 1993, *Barn og seksuelle overgrep*.
- UFD/BFD.: Seksuelle overgrep mot barn – 2003, IS-1060
- UFD/BFD: Mistanke om ansattes seksuelle overgrep mot barn -
Veileder for utarbeidelse av plan for krisehåndtering – 2003
- UFD/BFD: Seksuelle overgrep mot barn – utvalgte temaer – 2003
- Aasland, Margrete Wiede, 2009, *Si det til noen, ei bok om seksuelle overgrep mot barn og unge*, Høyskoleforlaget

UFD: Utdannings- og forskningsdepartementet

BFD: Barne- og familiedepartementet

I tillegg er det utgitt flere rundskriv og publikasjoner de siste årene. Utfyllende oversikt finnes bakerst i veiledningsheftet fra 2003.

På hjemmesiden til *Nasjonalt ressurscenter for seksuelt misbrukte barn* (NRSB) er det oversikt over aktuell litteratur. <http://nrsb.oslo.no>.

Se også:

Tromsø kommunes "Retningslinjer og rutiner for varsling av kritikkverdige forhold".

[Retningslinjer og rutiner for varsling](#)

Tromsø kommunes veileder "Vold i nære relasjoner"

Aktuelle lover

Almindelig borgelig straffelov av 22. mai 1902 nr. med senere endringer

Lov om barn og foreldre av 8. april 1981 nr. 7 med senere endringer

Lov om barnehager av 5. mai 1995 nr. 19 med senere endringer

Lov om barneverntjenester av 17. juli 1992 nr. 100 med senere endringer

Lov om endringer i straffeloven m.v. av 11. august 2000 nr. 76

Lov om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling m.m. av 20. april 2001 nr. 13

Lov om fri rettshjelp av 13. juni 1980 nr. 35 med senere endringer

Lov om grunnskolen og den videregående opplæringen av 17. juli 1998 nr. 61 med senere endringer.